

Album studiosorum szczecińskich szkół akademickich i jego edycje

Album studiosorum of Szczecin-based academic schools and its subsequent editions

Agnieszka Borysowska

Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie

 <https://orcid.org/0000-0003-3638-4248>

e-mail: a.borysowska@ksiaznica.szczecin.pl

Abstract. The aim of this article is to describe the task of preparing two forms of editions of historical matriculation registers from the collections of the Pomeranian Library in Szczecin, carried out by the library staff. It may serve as an inspiration for curators of rare books and manuscripts in other institutions. An additional goal is to popularize knowledge about these sources and their potential use – both in their original form and in the prepared editions – by researchers and other interested parties. **Methods:** The article employs a descriptive method. It briefly characterizes the historical documents, including their history, content, and source value, and discusses the assumptions behind the two forms of editions, which offer users different possibilities for searching and analyzing the data contained in the original documents. **Results and conclusions:** The article explains the motivations behind undertaking the editorial task, which include: 1) the reintegration of protected documents into academic circulation, and 2) the fulfillment of the obligation to study collections and disseminate the results of these studies, which is a responsibility of the staff of academic libraries. The article highlights the differences between the two forms of editions, their advantages and disadvantages, and how they complement each other. The main advantage of printed editions is the full presentation of the content and structure of the documents, along with an introductory section and translation of the narrative parts of the sources. On the other hand, the database allows for quick content searches using various search categories and the ability to update data as new findings emerge. The limitation of printed editions is the restricted searchability – only through personal and geographical indexes – and their fixed, closed form. In the case of the database, the downside is the absence of certain elements from the original documents and the lower durability of the electronic format compared to printed works. The article also points out the potential of academic libraries to carry out and securely preserve the results of such projects.

Keywords: editing of historical sources, digital edition, matriculation registers, Western Pomerania, education 16th–18th c.

W zbiorach Książnicy Pomorskiej im. Stanisława Staszica w Szczecinie przechowywane są rękopiśmienne rejestry uczniów miejscowych szkół akademickich, działających od połowy XVI do początków XIX stulecia¹. Pierwszą placówką było ufundowane na fali reformacji przez książąt pomorskich z dynastii Gryfitów Pedagogium Książęce (Paedagogium Illustre), które rozpoczęło działalność w 1544 roku. W drugiej połowie kolejnego wieku (1667), już w czasach szwedzkiego panowania w mieście, Pedagogium zostało zamknięte, a w jego miejsce powołano gimnazjum humanistyczne pod patronatem króla Szwecji Karola XI – Gimnazjum Karolińskie (Gymnasium Regium Carolinum). Kolejna reforma szkoły również wiązała się ze zmianą władzy nad miastem – ze szwedzkiej na pruską – i nastąpiła w roku 1716. Od tego roku do 1805 szkoła działała jako Gimnazjum Akademickie (Gymnasium Academicum), choć jej status akademicki został w zasadzie zniesiony przez edykt z roku 1788, który wprowadzał w królestwie pruskim egzamin maturalny. W ostatniej dekadzie XVIII wieku gimnazjum, mimo określenia „akademickie” w nazwie, funkcjonowało już więc jako szkoła średnia przygotowująca do studiów uniwersyteckich².

Mimo reform, zmian statusu i otoczenia politycznego placówka działała wciąż w tym samym miejscu, tzn. w zabudowaniach przy kościele Mariackim, które zostały przystosowane do nowej funkcji jeszcze na potrzeby Pedagogium Książęcego. Przez cały okres działalności szkoła utrzymywana była ze środków Fundacji Mariackiej, ustanowionej ze zsekularyzowanych w wyniku reformacji majątków przynależnych uprzednio do szczecińskich kapituł przy kościołach NMP i św. Ottona. Ciągłość dziejów tego miejsca ma odzwierciedlenie także w rejestrach uczniowskich, które prowadzono w sposób charakterystyczny dla ośrodków akademickich aż do formalnego przekształcenia placówki w szkołę średnią w 1805 roku.

¹ Są to: *Album studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis*, Książnica Pomorska Rkps 250/1 i *Album Studiosorum Illustris Paedagogii Stetinensis*, Książnica Pomorska Rkps 250/2; obydwie rękopisy zostały ujęte w Narodowym Zasobie Bibliotecznym.

² Więcej na temat historii wymienionych ośrodków edukacji – zob. M. Wehrmann, *Geschichte der Königlichen Marienstifts-Gymnasiums (des früheren herzoglichen Pädagogiums und königl. Akademischen Gymnasiums) in Stettin 1544–1894*, w: *Festschrift zum dreihundertfünfzigjährigen Jubiläum des Königlichen Marienstifts-Gymnasiums zu Stettin am 24. und 25. September 1894*, Stettin 1894; Z. Mielcarek, B. Owczarek, *Od Pedagogium do Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 1985; R. Gaziński, *Pedagogium Książęce (lata 1544–1666)*, w: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. P. Niedzielski, W. Tarczyński, Szczecin 2016; P. Gut, *Szczecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i XVIII wieku*, w: *Akademicki Szczecin...*; A. Borysowska, M. Gierke, *Wstęp*, w: *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, Szczecin 2022; A. Borysowska, M. Gierke, *Wstęp*, w: *Album studiosorum Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie (1679–1805)*, Szczecin 2023.

Wydaje się oczywiste, że od początku działalności Pedagogium Książęcego, tj. od roku 1544, musiano ewidencjonować jego studentów, warto jednak nadmienić, że obecnie nie wiemy, jak to czyniono. W najstarszym znanym projekcie statutu szkoły, autorstwa generalnego superintendenta księstwa szczecińskiego Paula vom Rodego (von Rode, von Rhoda, 1489–1563), napisano wprawdzie, że sprawne zarządzanie uczelnią wymaga przygotowania metryki, w której rejestrowane będą nazwiska studentów szkoły, jednak brak świadectw źródłowych nie pozwala stwierdzić, czy faktycznie ją wówczas stworzono, czy też prowadzono ewidencję inaczej³. Współcześnie dysponujemy jedynie wiedzą o istnieniu spisu studentów Pedagogium od 1576 aż do zamknięcia placówki w roku 1666. Dane te przechowały się do naszych czasów w postaci XVII-wiecznego odpisu matrykuły, sporządzonego na zlecenie Johanna Ernsta Pfuela, trzeciego rektora Gimnazjum Karolińskiego, który objął urząd wiosną roku 1679. W czasie swojego rektoratu, sprawowanego do 1689 roku, Pfuel polecił wykonać na potrzeby archiwum rektorskiego kopię rejestru studentów, a także innych dokumentów z czasów Pedagogium Książęcego, takich jak prawa, statuty i inne pisma odnoszące się do ogólnych zasad funkcjonowania szkoły. Jednocześnie w 1679 roku zaprowadził w nowym poszycie metrykę uczelni, której kierownictwo objął, tj. Gimnazjum Karolińskiego. Była ona kontynuowana na kolejnych kartach tego samego poszytu również po roku 1716, a więc kiedy szwedzkie Carolinum zostało zastąpione przez pruskie Gimnazjum Akademickie, co wskazuje na panujące w świadomości kadry nowej placówki poczucie jedności i współtworzenia dalszej historii uczelni otwartej w tym miejscu 50 lat wcześniej w innych okolicznościach politycznych.

Obydwie metryki – odpis wykazu studentów Pedagogium Książęcego w Szczecinie (za lata 1576–1666) i wspólna matrykuła Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego (za lata 1679–1805) – to rękopisy papierowe, spisane czarnym i czerwonym atramentem. Pierwszy wolumin ma format folio o wymiarach 31 × 20 cm, liczy 129 kart i ma oprawę półpergaminiową z XVIII lub XIX wieku. Drugi rękopis, także in folio (33 × 21 cm), jest oprawiony w biały pergamin i liczy 93 karty (w tym ostatnie 22 niezapisane).

W metryce Pedagogium Książęcego znajdziemy nagłówki z rokiem i nazwiskiem osoby odpowiedzialnej za rekrutację (najczęściej był to rektor, rzadziej inny członek kadry pedagogicznej przeprowadzający nabór w zastępstwie), a poniżej nienumerowane listy uczniów przyjętych do szkoły w danym roku (datyienne przyjęcia do szkoły pojawiają się przy nazwiskach uczniów dopiero pod koniec działania szkoły, za rektoratu Johannesusa Micraeliusa). Na

³ Więcej na ten temat zob. A. Borysowska, M. Gierke, *Wstęp*, w: *Album studiosorum Pedagogium...*, s. 7, przyp. 12.

pojedynczy wpis składa się każdorazowo imię, nazwisko i najczęściej, choć nie zawsze, miejsce pochodzenia studenta. Dane te mają formę zlatynizowaną, ale w rękopisie znajdziemy też drobne fragmenty w języku niemieckim i po grecku. Odpis sporządzony został zasadniczo jedną ręką (choć nie wszystkie partie tekstu naniesiono z jednakową starannością), okrągłym, czytelnym pismem o dukcie nieznacznie pochyłonym w prawo.

Ponieważ współcześnie dysponujemy kopią, a nie oryginałem tej metryki, trudno orzec, kto w momencie przyjęcia do szkoły wpisywał ucznia do dokumentu. W świetle zasad rekrutacji, opisanych w *Descriptio Paedagogii Stetinensis*⁴ z 1573/74 roku, przyjęty na studia powinien był złożyć przyrzeczenie i samodzielnie wpisać swoje imię i nazwisko do matrykuły pod datą dzienną odpowiednią do jego wstąpienia w szeregi uczniów. Być może tak właśnie było; możliwe jednak, że wpisu do księgi dokonywał osobiście rektor, którego powinnością było przeprowadzenie całego procesu rekrutacji. Mielibyśmy w takiej sytuacji do czynienia z metryką generalną (a więc prowadzoną przez samego rektora ogólną księgą ewidencjonującą uczniów, bez podziału na wydziały czy kolegia), co było charakterystyczne zwłaszcza dla uczelni powstających od XIV wieku na terenie Rzeszy Niemieckiej⁵.

Przy nazwiskach niektórych studentów znajdziemy dopiski, najczęściej o późniejszym rodowodzie, wpisane do matrykuły przez osoby korzystające z tego źródła na przestrzeni jego dziejów, gdyż informacje te wskazują zwykle na dalsze losy absolwentów szkoły i dotyczą tych, którzy osiągnęli w dorosłym życiu znaczącą pozycję społeczną. Przykładem może być dopisek przy nazwisku Davida Rungego (Rungius, 1564–1604) z Greifswaldu, przyjętego do Pedagogium w roku 1580, informujący o tym, że był on w późniejszym życiu profesorem teologii w Wittenberdze⁶.

⁴ Oryginał dokumentu zaginął, znane są dwa odpisy wykonane w XVII wieku: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Rękopisy i spuścizny, sygn. 788 (wcześniej sygn. 716); Archiwum Państwowe w Szczecinie, Zbiór Samuela Gottlieba Loepera, sygn. 145 (wcześniej Rękopisy i Spuścizny, sygn. 186). Na podstawie tych odpisów dokument wydał Stanisław Schwann – zob. *Descriptio Paedagogii Stetinensis 1573. Opis Pedagogium Księżęcego w Szczecinie*, wyd. S. Schwann, Szczecin 1966, s. 74 (Caput 4, *De rectoris officio peculiariter*).

⁵ Zob. *Wstęp*, w: *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1: *Tekst*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków 2004, s. XVII (tu dalsza bibliografia).

⁶ Biografia Rungego w istocie potwierdza, że w czerwcu 1595 roku, a więc 15 lat po wstąpieniu do szczecińskiej szkoły, objął on profesurę teologii na uniwersytecie w Wittenberdze. W czasie pracy na tej słynnej protestanckiej uczelni pełnił kilkakrotnie funkcję dziekana Wydziału Teologicznego, a w roku akademickim 1596/1597 objął nawet jej rektorat. Podobna praktyka – odnotowywania informacji o karierach niektórych studentów – widoczna jest także np. w metryce Akademii Krakowskiej, przykładowo: „Jacobus Jacobi Byali de Cracouia <doctor utriusque iuris>” (zob. *ibidem*, s. 541).

Oprócz informacji dotyczących rektorów i pozostałej kadry dokonującej rekrutacji, zawartych w nagłówkach rocznych, w metryce kilkakrotnie znajdziemy także noty na temat wewnętrznych lub zewnętrznych wydarzeń wpływających na życie szkoły. Jako przykłady można wskazać obszerny wpis informujący o śmierci rektora Johanna Micraeliusa lub też notatkę o zawieszeniu działalności szkoły latem 1577 roku w związku z szalejącą w mieście zarazą. Ponadto w treść matrykuły Pedagogium Książęcego dwukrotnie włączono utwory poetyckie, ujawniające silną zależność placówki od protektoratu książęcego. W związku z introdukcją rektora Christopha Hunnicha (Hunichius, 1567–1623) w roku 1607 na kartach metryki po raz pierwszy znalazły się dwa wiersze ku czci ówczesnego księcia szczecińskiego Filipa II. Były to obszerny wiersz łaciński Daniela Cramera (1568–1637), pastora kościoła Mariackiego, który pełnił jednocześnie obowiązki wykładowcy teologii w Pedagogium, po nim zaś grecki utwór samego Hunnicha. Jak informuje nagłówek poprzedzający te teksty, stanowiły one „aklamację” (*acclamatio*), którą książę Filip II został przyjęty, kiedy przybył na uroczystość wprowadzenia nowego rektora na urząd. Podobny zestaw poezji, tym razem jako uczczenie księcia Bogusława XIV (książę Filip II już wówczas nie żył), znalazł się w matrykule w związku z przekazaniem funkcji rektora Martinowi Leuschnerowi (1589–1641), co nastąpiło w godzinach przedpołudniowych 22 grudnia 1623 roku, kilka miesięcy po śmierci poprzedniego rektora, a w uroczystości tej brał udział sam książę.

Drugi z rejestrów studenckich – *album studiosorum* Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego – układem przypomina metrykę Pedagogium Książęcego. I w nim po nagłówkach z datą roczną i z nazwiskiem rektora odpowiedzialnego za rekrutację następuje, zwykle nienumerowana, lista immatrykulantów. Głównym językiem metryki pozostaje łacina, chociaż na końcowych kartach coraz częściej pojawia się też język niemiecki. Pojedynczy wpis zawiera datę dzienną rozpoczęcia nauki, imię i nazwisko adepta oraz jego miejsce pochodzenia. W pewnych okresach prowadzenia księgi do nazwisk słuchaczy dodawano notki informacyjne po łacinie, które zawierają krótką charakterystykę zdolności studenta i okoliczności jego odejścia ze szkoły oraz, o ile był znany, kierunek jego dalszego kształcenia. Tych dodatkowych informacji nie znajdziemy na początkowych kartach metryki z lat 1679–1689, to jest w części, która odnosi się do czasów rektoratu wspomnianego wyżej Pfuela. Spisy studentów z tej dekady zostały zapisane jedną ręką, przypuszczalnie samego rektora, który najwidoczniej notował dane uczniów w innym miejscu i następnie przepisywał je do matrykuły bądź też, z bliżej nieznanых powodów, sporządził odpis wcześniejszej metryki, który w kolejnych latach zastąpił oryginał. W każdym razie, począwszy od roku 1690, kolejni rektorzy nadal tworzą nagłówki i dopisują charakterystyki uczniów (nie wszyscy), ale

uczniowie sami dokonują wpisu do zachowanego do dziś dokumentu – każdy wiersz z nazwiskiem jest więc odtąd utrwalony inną ręką.

W odróżnieniu od matrykuły *Pedagogium Książęcego*, do której, jak powiedziano, nawiązuje metryka założona przez Pfuela, nie ma w niej utworów poetyckich. Są jednak, tak jak i w tamtym rejestrze, dłuższe wpisy o charakterze informacyjnym, które naświetlają aktualną sytuację kadrową szkoły. Przykładem może być zamieszczona na osobnej stronie nota o objęciu stanowiska przez rektora Michaela Friedricha Quadego, co nastąpiło pod auspicjami króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I w roku 1716 i zapoczątkowało historię *Gimnazjum Akademickiego*. Zupełnie sporadycznie znajdziemy natomiast w treści metryki innego typu informacje, pochodzące spoza murów szkoły, choć niepozostające bez wpływu na jej działalność. Odosobnionym przykładem może być wpis przy nazwisku Johanna Christoha Schmidta ze Szczecina w wykazie za rok 1729, w którym znalazła się notka o wcieleniu go siłą do armii i ucieczce ze szkoły w maju 1732 roku ponad 30 innych studentów, powodowanych obawą przed podzieleniem jego losu.

Historia obydwu rejestrów – *Pedagogium Książęcego* (za lata 1576–1666) oraz *Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego* (za lata 1679–1805) – od czasu ich wytworzenia w okresie sprawowania rektoratu przez Johanna Ernsta Pfuela aż do roku 1945 jest nieskomplikowana i znana. Włączono je do zasobów biblioteki szkoły, która w ostatnim okresie przed zamknięciem funkcjonowała jako szkoła średnia pod nazwą *Gimnazjum Mariackie (Marienstiftsgymnasium)*. O przynależności rękopisów do tej kolekcji zaświadczać znaki własnościowe biblioteki – pierwszy z omawianych woluminów oznaczono okrągłą pieczętką z napisem łacińskim: „Ex Biblioth[eca] Gymn[asii] Pal[eo-] Sedin[ensis]”, drugi – pieczętką w wersji niemieckiej: „Bibliothek des Marienstiftsgymnasiums zu Stettin”. Na wewnętrznej stronie górnej okładziny obydwu poszytów naniesiono ponadto czarnym atramentem sygnatury charakterystyczne dla zbiorów rękopiśmiennych tej księżnicy: Cod. 20 (w woluminie dotyczącym *Pedagogium*) i Cod. 21 (w woluminie dotyczącym *Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego*; sygnatura ta została nadpisana nad przekreśloną wcześniejszą: Cod. 20.b).

Niestety, po II wojnie światowej matrykuł nie odnaleziono w żadnych zbiorach publicznych i zostały one uznane za zaginione. Jak można przypuszczać, śledząc losy innych rękopisów z tej biblioteki, gdzieś pomiędzy rokiem 1945 a 1947 wpadły one w ręce szabrowników. Z zachowanej w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie dokumentacji *Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych*, która działała w Szczecinie od 1947 roku, wynika, że bibliotekę *Gimnazjum Mariackiego* władze polskie zastały w gmachu szkoły. Cała biblioteka weszła w zasób objęty nadzorem *Zbiornicy* i stała się jednym z jej magazynów po wojnie. W zestawieniu punktów zbiorczych księgozbiorów zabezpieczonych

na terenie województwa szczecińskiego, w wierszu dotyczącym Szczecina, widnieje II Państwowe Gimnazjum (potem miało także w nazwie „Męskie”) – to właśnie było Gimnazjum Mariackie, które, już jako szkoła polska, zostało uruchomione w tym samym gmachu, w którym działało wcześniej gimnazjum niemieckie⁷. Biblioteka w chwili zabezpieczenia liczyła 60 tys. woluminów, ale w jej zbiorach znajdowało się wówczas już niewiele spośród zgromadzonych wcześniej cennych rękopisów⁸. Tymczasem niedługo później, na początku lat 50. XX wieku, w obiegu antykwarycznym zaczęły pojawiać się cenne zabytki rękopiśmienne i starodruczne, które pochodziły z zasobów tej właśnie księżnicy, co jasno wskazuje, że dostęp do zbiorów biblioteki dawnego Gimnazjum Mariackiego w Szczecinie miały – już po wojnie – osoby prywatne, które najpewniej nielegalnie weszły w posiadanie tych cennych dokumentów, a następnie je odsprzedawały⁹.

Podobny los musiał spotkać i omawiane matrykuły, skoro w roku 1982 zostały wystawione na sprzedaż przez osobę prywatną w miejscowym Domu Książki „Antykwariat”. Zakupiła je Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie (obecnie Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica) i włączyła do swoich zbiorów rękopiśmiennych pod sygnaturą Rkps 250/1 (metryka

⁷ Archiwum Zakładowe Książnicy Pomorskiej, Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych – Szczecin, sygn. Arch.Zakł.KP A-2, s. 31 (Zestawienie punktów zbiorczych księgozbiorów zabezpieczonych na terenie województwa szczecińskiego).

⁸ Zachował się list Marii Quirini, kierowniczkii zbiornicy pomorskich (a przed ich uruchomieniem – delegatki Ministerstwa Oświaty ds. zabezpieczania księgozbiorów na terenie Szczecina i Pomorza Zachodniego) do Aleksandra Birkenmajera (w tamtym czasie dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej), w którym wymienia ona zaledwie cztery średniowieczne kodeksy rękopiśmienne przechowywane w magazynie zbiornicy, a pochodzące z tzw. kolekcji kamieńskiej (były to rękopisy oznaczone sygnaturami: Cam. Cod. 7; 12; 40 i 41, nb. przed wojną kolekcja ta liczyła ponad 40 jednostek) i wspomina o niewielkiej już tylko liczbie innych rękopisów, które wciąż znajdują się w zabezpieczonym księgozbiorze dawnej biblioteki Gimnazjum Mariackiego. Zob. Archiwum Zakładowe Książnicy Pomorskiej, Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych – Szczecin. Przekazywanie księgozbiorów, rok 1948–1949, sygn. Arch.Zakł.KP A-9, s. 95–96.

⁹ Przykładem może być dokonany przez Bibliotekę Narodową 31 marca 1950 roku zakup (na co wskazuje m.in. akcesja) zabytkowych dokumentów o wskazanej proveniencji od niejakiego E. Małachowskiego, na który złożył się średniowieczny kodeks rękopiśmienny o sygn. Cam. Cod. 38 i klocek starodruczny o sygn. Sd XVII.3.3205–3213. Od tego samego oferenta biblioteka nabyła także kolejny kodeks średniowieczny z tej samej kolekcji o sygn. Cam. Cod. 32. Wspomniane dokumenty są dostępne w bibliotece cyfrowej Polona (<https://polona.pl/item-view/998331a8-2e6c-4116-b87c-a04d280beb1d?page=0> i <https://polona.pl/item-view/f6b39a1d-d18d-4448-b72a-0a314f0f9f67?page=7>), reprodukcje cyfrowe zawierają numer akcesji, jak też datę nabycia i nazwisko oferenta; kodeksy opisuje ponadto *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012.

Pedagogium Książęcego) i Rkps 250/2 (matrykuła Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego).

Brak dostępu do metryk w latach powojennych spowodował ich wyłączenie z obiegu naukowego. Polscy i niemieccy uczeni prowadzący w tym czasie badania umieszczali w swych publikacjach co najwyżej wzmiankę na temat zaginionych źródeł i wykorzystywali prace wcześniejszych badaczy, głównie Martina Wehrmanna¹⁰. W tym okresie ukazało się np. interesujące opracowanie Wilhelma Steffena (1876–1971), nauczyciela i regionalisty, na temat życia uczniowskiego w Szczecinie w stuleciach XVI–XVIII¹¹. Dane przejęte od Wehrmanna wykorzystał także polski historyk Bogdan Wachowiak (ur. 1929) w artykule poświęconym początkom szczecińskiego życia akademickiego¹².

Powrót metryk do zbiorów publicznych w roku 1982 nie oznaczał natychmiastowego zainteresowania odzyskanym źródłem ze strony naukowców zajmujących się dziejami szkoły. Autorzy wydanej w 1985 roku publikacji *Od Pedagogium do Uniwersytetu Szczecińskiego* wykorzystali w pracy różne jednostki aktowe przechowywane w szczecińskim Archiwum Państwowym, jednak do metryk włączonych do zbiorów ówczesnej Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej nie udało im się dotrzeć¹³. Jeszcze dwie dekady później Werner Buchholz w artykule poświęconym uczniom szkoły ubolewał nad

¹⁰ Badacz ten w swoich przedwojennych artykułach zamieścił liczne wypisy i zestawienia danych pozyskanych z matrykuł, zob. M. Wehrmann, *Balten auf dem Pädagogium zu Stettin*, „Sitzungs-Berichte der kurländischen Gessellschaft für Literatur und Kunst” 1892, Anhang, s. 42–43; idem, *Friesen, die im ältesten Album des [...] Pädagogiums zu Stettin (1576–1666) verzeichnet sind*, w: F. Sundermann, *Die Ostfriesen auf Universitäten*, cz. 2, „Jahrbuch der Gesellschaft für Bildende Kunst und Vaterländische Altertümer Emden” 1897, t. 12, s. 49; idem, *Altmärker auf dem Pädagogium in Stettin 1576–1666*, „[23.] Jahresbericht des Altmärkischen Vereins für Vaterländische Geschichte und Industrie zu Salzwedel. Abteilung für Geschichte” 1893, s. 153–154; idem, *Lausitzer auf dem Pädagogium in Stettin 1576–1666*, „Niederlausitzer Mittheilungen. Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde” 1894, t. 3, s. 109–115; idem, *Meklenburger auf dem Pädagogium in Stettin*, „Jahrbücher des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde” 1893, R. 58, s. 59–72; idem, *Studenci Polacy w Pedagogium szczecińskiem*, „Kwartalnik Historyczny” 1892, R. 6, s. 541–543; idem, *Ungarn und Siebenbürger auf dem Pädagogium in Stettin*, „Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” 1890, R. 13, nr 5, s. 49; idem, *Berliner auf dem Stettiner Pädagogium*, „Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins” 1889, R. 6, nr 8, s. 112; idem, *Kösliner auf dem Pädagogium zu Stettin in den Jahren von 1576 bis 1666*, „Unsere Heimat. Beilage zur Kösliner Zeitung” 1932, nr 10.

¹¹ W. Steffen, *Stettiner Schülerleben im 16.–18. Jahrhundert*, Marburg-Lahn 1957.

¹² B. Wachowiak, *Pierwociny życia uniwersyteckiego w Szczecinie*, w: *Munera Posnaniensia. Księga pamiątkowa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dla uczczenia 600-lecia założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. G. Labuda, Poznań 1965.

¹³ Z. Mielcarek, B. Owczarek, op. cit.

niedostępnością matrykuł¹⁴. W 2004 roku autorka tekstu na temat słuchaczy Pedagogium Książęcego, który ukazał się na łamach periodyku wydawanego przez Uniwersytet Szczeciński, powieliła informację na temat zaginięcia spisu uczniów¹⁵. Również w jubileuszowym wydawnictwie dotyczącym tradycji akademickich Szczecina w zamieszczonych w przypisach odsyłaczach bibliograficznych nie widnieje *album studiosorum* Pedagogium Książęcego, przywołuje się natomiast artykuły Wehrmanna podające dane zaczerpnięte z tego źródła¹⁶.

Między innymi te fakty, a także świadomość przechowywania dużej liczby innych cennych zbiorów po dawnej bibliotece Gimnazjum Mariackiego w zasobach Książnicy Pomorskiej skłoniły autorkę niniejszego tekstu do zintensyfikowania działań zmierzających do przywrócenia opisywanych dokumentów w obiegu naukowym. Metryki Pedagogium Książęcego i gimnazjów działających w szwedzkich i pruskich czasach miasta są bowiem wartościowymi źródłami do badań nad szczecińskim środowiskiem akademickim niemal trzech stuleci. Zawierają one imiona, nazwiska i miejsca pochodzenia ok. 5,5 tys. chłopców wpisanych w poczet studentów uczelni książęcej z lat 1576–1666 i ok. 2,2 tys. wpisów uczniów z lat 1679–1805. Analiza zawartości matrykuł, zwłaszcza w zestawieniu z innymi opublikowanymi spisami studentów z tych czasów¹⁷, pozwala na prześledzenie drogi edukacji mieszkańców nie tylko Pomorza, ale również północnych Niemiec i po części Europy Środkowej. Nie ulega też wątpliwości, że matrykuły studentów Pedagogium i uczniów gimnazjów szczecińskich są niezbędne w badaniach poświęconych elitom pomorskim, szczególnie w zakresie wykształcenia i przebiegu karier osób pełniących stanowiska urzędnicze, pedagogiczne czy kościelne.

¹⁴ W. Buchholz, *Frühmoderne Staatsbildung, Reformation und Fürstenschule. Das Pädagogium in Stettin und seine Studenten im 16. Jahrhundert*, w: *Kindheit und Jugend in der Neuzeit 1500–1900 [...]*, red. W. Buchholz, Stuttgart 2000, s. 47, przyp. 27.

¹⁵ M. Kunert, *Studenci Pedagogium Książęcego w Szczecinie w XVI w. Warunki mieszkaniowe, obyczaje, życie towarzyskie*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2004, t. 17, z. 2, s. 19.

¹⁶ R. Gaziński, op. cit., s. 41 (przyp. 72 i 73).

¹⁷ Szczególnie pomocne mogą być w tym względzie zwłaszcza metryki frankfurcka i greifswaldzka, zob. *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O.*, t. 1: 1506–1648, red. E. Friedländer, Leipzig 1887 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 32); *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O.*, t. 2: 1649–1811, red. E. Friedländer, Leipzig 1888 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 36); *Aeltere Universitäts-Matrikeln. II. Universität Greifswald*, t. 1: 1456–1645, red. E. Friedländer, Leipzig 1893 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 52); *Aeltere Universitäts-Matrikeln. II. Universität Greifswald*, t. 2: 1646–1700, red. E. Friedländer, Leipzig 1894 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 57). Absolwentów Pedagogium i późniejszych gimnazjów szczecińskich można poszukiwać także w innych protestanckich ośrodkach kształcenia: na uniwersytetach w Wittenberdze, Rostocku, Królewcu, Jenie, Halle, Lipsku lub w gimnazjach humanistycznych (Gdańsk, Toruń).

W 2009 roku obydwie metryki w formie skanów zostały udostępnione zainteresowanym za pośrednictwem uruchomionej rok wcześniej Zachodniopomorskiej Biblioteki Cyfrowej „Pomerania”. Podczas konferencji *Piśmiennictwo na Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku* (8–9 grudnia 2014) padł z kolei postulat przygotowania edycji matrykuł¹⁸. Ponadto, poczynawszy od roku 2016, w Książnicy Pomorskiej zainicjowany został cykl konferencji naukowych *Od Pedagogium Książęcego do Gimnazjum Mariackiego w Szczecinie (1543–1945)*, podczas których powracał dezyderat opracowania edycji spisów – formułowali go głównie autorzy wykorzystujący to źródło w swoich badaniach¹⁹. Nawet dobrze przygotowany odbiorca podczas korzystania z cyfrowej reprodukcji omawianych metryk zauważał bowiem liczne niedogodności, jakie stwarzały – stosowane w tamtych latach powszechnie w polskich bibliotekach cyfrowych – oprogramowanie dLibra i format DjVu. Konieczność instalacji na własnym komputerze odpowiedniego oprogramowania, ciągłe aktualizacje, powolne ładowanie obrazu – wszystko to znacznie utrudniało korzystanie z elektronicznej wersji dokumentów, a dla części użytkowników stanowiło trudność nie do pokonania. Warto w tym miejscu przypomnieć, że cyfrowe odwzorowanie dokumentu (digitalizacja) nie jest formą edycji, co zostało dobitnie wyartykułowane przez badaczy zajmujących się edytorstwem naukowym²⁰. Elektroniczne faksymile nie oferuje przede wszystkim aparatu krytycznego, który ułatwiłby dotarcie do poszukiwanego fragmentu źródła bez konieczności żmudnego przeszukiwania całości.

¹⁸ Konferencja zorganizowana została przez Archiwum Państwowe w Szczecinie, Uniwersytet Szczeciński i Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, plon obrad ukazał się w tomie: *Piśmiennictwo na Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, red. J. Kosman, Szczecin 2015, wzmiankowane wystąpienie ukazało się jako: A. Borysowska, „Album studiosorum” jako źródło do dziejów szczecińskiego *Pedagogium Książęcego*, w: *Piśmiennictwo na Pomorzu...*, s. 65–83.

¹⁹ Przykładem może być wystąpienie, a następnie dwie publikacje dr Małgorzaty Cieśluk (Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego) na temat działalności Johanna Ernsta Pfuela: M. Cieśluk, *Johann Ernst Pfuel jako rektor Królewskiego Gimnazjum Karolińskiego w świetle planów wykładów i wykazów prac studenckich. Wybrane zagadnienia*, w: *Od Pedagogium Książęcego do Gimnazjum Mariackiego. Z dziejów szkolnictwa półwyspowskiego w Szczecinie do początków XIX w.*, red. A. Borysowska, Szczecin 2018; eadem, *Carolinum redivivum. Kryzys dydaktyczny w Królewskim Gimnazjum Karolińskim w Szczecinie w latach 1679–1680 w świetle dokumentacji dydaktycznej szkoły*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2018, t. 33, z. 1.

²⁰ Zob. np. uwagi Katarzyny Gołąbek na ten temat w recenzji książki *Edytorstwo źródeł historycznych* Janusza Tandeckiego i Krzysztofa Kopińskiego: eadem, *Nowy podręcznik edytorstwa źródeł historycznych. Uwagi* ([recenzja:] Janusz Tandecki, Krzysztof Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych (seria Nauki Pomocnicze Historii)*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013, s. 477), „Przegląd Historyczny” 2014, t. 105, z. 3, s. 505.

W rozważaniach nad najlepszym kształtem edycji spisów studentów Pedagogium Książęcego oraz kontynuujących jego tradycję Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego należało nie tylko pokonać odwieczny dylemat wydawców tego rodzaju materiałów: czy ważniejsze jest odwzorowanie formy dzieła, czy też jego zawartości informacyjnej, ale także przeanalizować różne funkcjonalności, jakie oferuje współcześnie możliwość umieszczenia edycji w internecie. Ostatecznie zdecydowano o wydaniu opisanych źródeł w dwóch postaciach, które miały się wzajemnie uzupełniać: tradycyjnej publikacji książkowej oraz elektronicznej bazy danych. Inspirujące były w tym względzie m.in. zalecenia autorów artykułu poświęconego cyfrowym edycjom źródeł: „edycja powinna łączyć wiele form, uwarunkowanych charakterem źródła, potrzebami i możliwościami wydawcy i odbiorcy, a wzajemne ich powiązanie decyduje o jakości użytkowej edycji”²¹. Głównym celem podjętego wydania było bowiem dostarczenie odbiorcom narzędzi do wieloaspektowej analizy danych zawartych w obu metrykach (o swego rodzaju „statystycznym” charakterze), a największe możliwości stwarzały w tym względzie, zdaniem wydawców, właśnie te dwie formy edycji (drukowana i elektroniczna) wspólnie.

Ostatecznie więc edycja matrykuł zmaterializowała się w postaci dwóch publikacji książkowych²² i elektronicznej bazy danych²³, co nastąpiło w wyniku ukończenia dwóch projektów: „Dziedzictwo akademickie Pomorza Zachodniego” (SONB/SP/513428/2021) oraz „Dziedzictwo akademickie Pomorza Zachodniego XVII–XIX w.” (SONB/SP/549053/2022), realizowanych od listopada 2021 roku do końca roku 2023²⁴. Przedsięwzięcie uzyskało dofinansowanie Ministerstwa Edukacji i Nauki w ramach programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” (moduł Wsparcie dla Bibliotek Naukowych) oraz ze środków marszałka województwa zachodniopomorskiego.

²¹ M. Słoń, M. Słomski, *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Masłej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań 2017, s. 68.

²² *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*; *Album studiosorum Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie (1679–1805)*.

²³ *Album studiosorum Pedagogium Książęcego, Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie* [baza danych]: Album Studiosorum (ksiaznica.szczecin.pl [dostęp: 31.05.2024]).

²⁴ Wykonawcami projektów byli: dr hab. Agnieszka Borysowska i dr Michał Gierke z Książnicy Pomorskiej. Założenia edycji w jej obu formach i postępy pracy były ponadto konsultowane z dr Małgorzatą Cieśluk (Uniwersytet Szczeciński), prof. dr. hab. Radosławem Gazińskim (Uniwersytet Szczeciński), dr. hab. prof. US Pawłem Gutem (Uniwersytet Szczeciński, Archiwum Państwowe w Szczecinie), Agatą Michalską (Książnica Pomorska w Szczecinie), dr. hab. prof. US Radosławem Skryckim (Uniwersytet Szczeciński) oraz prof. dr. hab. Piotrem Urbańskim (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu).

Założeniem podjętych edycji książkowych było oddanie do rąk czytelników publikacji w formie najbardziej zbliżonej do intencji twórców metryk. Wydanie drukowane zawiera całą zawartość dokumentów pierwotnych, a więc nie tylko wykazy osób przyjętych do grona uczniowskiego w danym roku, ale także wszystkie pozostałe elementy treści. Są to wspomniane wyżej nagłówki poprzedzające listy słuchaczy, zawierające datę roczną wraz z informacjami o osobie dokonującej rekrutacji (najczęściej rektorze), noty informacyjne dotyczące życia szkół, fragmenty poetyckie. Publikację zaopatrzonego ponadto w aparat pomocniczy, na który złożyły się dwa aneksy, chronologiczny wykaz rektorów i pozostałych pedagogów przeprowadzających nabór oraz dwa indeksy: osobowy i geograficzny. Ważnym elementem uzupełniającym tę formę edycji jest obszerny wstęp, który – przy braku współczesnej monografii opisywanych szkół – ma za zadanie wprowadzić czytelnika w dzieje placówek i wskazać ich wybitnych przedstawicieli (zarówno z grona pedagogicznego, jak i spośród uczniów) oraz, naturalnie, przybliżyć same edytowane źródła.

Na odrębną uwagę zasługują wspomniane aneksy. Jak już nadmieniono, edytowane metryki nie obejmują całego okresu działalności szkół, których dotyczą: zachowany odpis matrykuły Pedagogium Książęcego, które zainicjowało swoją działalność w 1544 roku, rozpoczyna się w roku 1576; metryka Gimnazjum Karolińskiego, otwartego w roku 1667 – w 1679 roku. W jednym i drugim przypadku brak więc informacji o uczniach szkół z pierwszego okresu ich funkcjonowania. Mając jednak wiedzę na temat istnienia innych dokumentów rejestrujących (częściowo) uczniów tych placówek w okresach nieobjętych metrykami, wydawcy podjęli decyzję o udostępnieniu danych pozyskanych z tych dodatkowych źródeł w Aneksie I (w obydwu książkach)²⁵. Metoda taka nie jest czymś nowym i niezwykłym w edytorstwie źródeł historycznych – materiały rozproszone i zebrane z różnych miejsc, a dotyczące jednego tematu, składają się na tzw. edycje problemowe²⁶. W omawianych książkach skala tego przedsięwzięcia była niewielka – uzupełniono wiedzę odbiorców o wykaz części słuchaczy szkół z krótkich okresów ich funkcjonowania nieobjętych podstawowym źródłem, który dało się pozyskać z innych dokumentów. Dzięki

²⁵ Szczególnie przydatne w tym względzie okazały się przechowywane w Archiwum Państwowym w Szczecinie księgi rachunkowe Fundacji Mariackiej, która finansowała działalność uczelni. W dokumentach tych spisano personalia uczniów, którzy korzystali z internatu. Z uwagi na to, że rejestry te dotyczą głównie studentów rekrutujących się spoza Szczecina, możliwe było jedynie częściowe odtworzenie brakujących danych. Zasady przyjęte w tej części publikacji oraz dane bibliograficzne dokumentów – zob. *Album studiosorum Pedagogium...*, s. 51, 253–255; *Album studiosorum Gimnazjum...*, s. 54, 191–192.

²⁶ Więcej na ten temat zob. J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 117.

temu wartość informacyjna edycji powiększyła się o dane pochodzące ze źródeł mało znanych i dostępnych obecnie wyłącznie w formie rękopisu²⁷.

Aneks II (w obydwu książkach) wychodzi z kolei naprzeciw potrzebom odbiorców bez odpowiednich kompetencji językowych, zamieszczono w nim bowiem przekłady (z łaciny, greki i języka niemieckiego) treści nagłówków i innych dodatków informacyjnych na język polski. Ponadto w edycji metryk Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego aneks ten poszerzono o słowniczek objaśniający trudniejsze terminy, które pojawiają się zwłaszcza w licznych w tej matrykule charakterystykach studentów.

Na marginesie warto się w tym miejscu odnieść do zaskakującego zarzutu, który pojawił się w jednej z recenzji pierwszej książki²⁸ – że wydawcy nie określili potencjalnego adresata publikacji. Już przedstawiony wyżej zestaw aparatu pomocniczego edycji książkowych, a także przyjęte zasady transkrypcji i modernizacji tekstu opisane w *Zasadach edycji* wskazują bowiem zorientowanemu w tematyce odbiorcy, że założeniem pracy było, aby trafić do jak najszerszego grona zainteresowanych. Dążenie to było świadome, ugruntowane przekonaniem, że zainteresowanym badaczom, którzy chcieliby zweryfikować poprawność edycji książkowych – a te zawsze są przecież interpretacją oryginału dokumentu²⁹ – oferowany jest współcześnie łatwy dostęp do cyfrowego odwzorowania metryk. Jak powiedziano wyżej, jest ono od kilkunastu lat dostępne w bibliotece cyfrowej, a ponadto skany oryginału zawiera też druga forma przygotowanego wydania dokumentów – baza danych.

Ta forma edycji zawiera z kolei wyłącznie podstawową treść rękopisów, to znaczy dane studentów uczelni. Można ją przeszukiwać z uwzględnieniem różnych kryteriów wyszukiwawczych przez wyszukiwanie proste – wpisując w wiersz wyszukiwania nazwisko, imię, miejsce pochodzenia studenta lub jego indywidualny numer – albo przez wyszukiwanie złożone, krzyżujące kilka

²⁷ Temat dużej wartości uzupełnień brakujących danych w tego typu dokumentach pojawiał się już w literaturze, zob. np. M. Chachaj, *Metryki studenckie i spisy promowanych Uniwersytetu Krakowskiego od XV do XVIII wieku. Przegląd edycji i postulaty*, w: *Edytorstwo źródeł. Różne drogi – wspólny cel*, red. A. Pełakowski, Kraków 2017.

²⁸ J. Kościelna, [recenzja:] *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, wyd. Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, Szczecin 2022, *Książnica Pomorska w Szczecinie*, ss. 452, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2023, t. 67, s. 328.

²⁹ Pogląd ten pojawia się w wypowiedziach wielu badaczy, zob. przykładowo J.S. Gruchała, *Kilka myśli o obowiązkach edytorów*, w: *Edytorstwo źródeł – ograniczenia i perspektywy*, red. A. Pełakowski, Kraków 2015, s. 46: „warto podkreślić rolę wydawcy. Jest on – jeśli wolno użyć banalnego porównania – nie tyle kelnerem przynoszącym potrawę na stół, co kucharzem przyrządzającym jedzenie dla gości. Dzieje się to zarówno na poziomie odczytania i transliteracji/transkrypcji tekstu, jak i na etapie komentarza. [...] wydawca, czy tego chce, czy nie, interpretuje tekst dokumentu, ważne, by zdawał sobie sprawę z własnych uprawnień i ograniczeń”.

kryteriów. Możliwe jest przeszukiwanie rejestrów wszystkich trzech placówek jednocześnie lub każdego z osobna, w zależności od potrzeb odbiorcy. Dodatkową możliwość pozyskania informacji o składzie osobowym uczelni dają kryteria chronologiczne powiązane z nazwiskami rektorów, którzy w danym czasie dokonywali rekrutacji. Kliknięcie w określony zakres otwiera listę studentów przyjętych do szkoły przez wskazanego rektora lub jego zastępców.

Rekord opisujący danego studenta, a więc najważniejsza składowa, rdzeń bazy, zawiera przede wszystkim dane pozyskane bezpośrednio z matrykuły i pozostałych dokumentów. Uwzględniono w nim: imię, nazwisko, nazwę miejscowości rodzinnej i datę rekrutacji. Dodano ponadto obecną oficjalną nazwę miejsca pochodzenia oraz ujednolicone formy imion i nazwiska. W polu adnotacji uwzględniono późniejsze dopiski dokonane przy nazwisku danego studenta w matrykule, a w polu uwag – ewentualne inne informacje uściślające lub prostujące jego dane osobowe. Także tę formę edycji poszerzono o dane dotyczące studentów z lat 1544–1576 i 1667–1679, które w publikacjach książkowych znalazły się w Aneksie I, przy czym rekordy te w bazie danych nie są zaopatrzone w skan dokumentu pierwotnego. Cyfrowe odwzorowanie stronicy, na której widnieje nazwisko danego studenta, jest jednak widoczne przy każdym rekordzie studenta zapisanego w metrykach szkolnych.

Elementem dodanym przez wydawców w obydwu formach edycji jest wspomniany indywidualny numer studenta, składający się z roku przyjęcia do szkoły i numeru pozycji na wykazie w matrykule (np. 1588/9). Dodanie numeracji (rok/nr pozycji w spisie) do edytowanych spisów studentów po pierwsze pozwoliło na jednoznaczny identyfikację ucznia (co ma znaczenie przy powtarzalnych nazwach osobowych), po drugie stanowiło wygodny sposób odesłania w indeksach do konkretnego miejsca w źródle. Przeniesienie tego oznaczenia również do bazy danych miało za zadanie powiązać ją z wersją drukowaną edycji, ułatwić ewentualne cytowanie oraz stworzyć dodatkowe kryterium wyszukiwawcze. Indywidualny numer studenta zastosowano konsekwentnie także w wykazach sporządzonych na podstawie danych zaczerpniętych spoza metryk. Ponieważ numer ten w wersji książkowej odsyła do Aneksu, datę roczną poprzedzono w tym wypadku literą A: np. A1562/5.

Przygotowując tekst źródeł do edycji książkowych i na potrzeby elektronicznej bazy danych, posiłkowano się zarówno istniejącymi wskazówkami wydawniczymi, jak i wcześniejszymi pracami edytorskimi. Przyjęte zasady edycji zostały szczegółowo opisane w publikacjach, nie ma więc potrzeby powtarzać ich w tym miejscu. Częściowo oparto je na zaleceniach *Instrukcji wydawniczej* Kazimierza Lepszego³⁰, w pewnych miejscach jednak świadomie od nich

³⁰ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

odstąpiono (zrezygnowano np. z odrębnego oznaczania przypisów tekstowych i rzeczowych), co podyktowane było m.in. chęcią szerokiego udostępnienia wziętych na warsztat źródeł i jest praktyką stosowaną przez wielu współczesnych edytorów³¹. Warto w tym miejscu przywołać „dwugłos” Joanny Orzeł i Agnieszki Pawłowskiej-Kubik:

Część źródeł zawsze będzie kierowana do wąskiego grona specjalistów danej problematyki, inne jednak mogą zdobyć zainteresowanie szerszego kręgu czytelników. Wówczas wydawca musi założyć, że ci będą mniej kompetentni niż profesjonalści. W takiej sytuacji należy z jednej strony rozbudować aparat naukowy, skupiając większą uwagę na przypisach rzeczowych i tekstowych. Te ostatnie winny zawierać tłumaczenia zarówno wtrętów czy całych passusów z języków obcych (starożytnych i nowożytnych), jak i niektórych słów staropolskich, które nawet wśród studentów nauk historycznych są coraz rzadziej rozumiane. Z drugiej strony należy przygotować tekst do druku w taki sposób, by nie odstręczał potencjalnych zainteresowanych. Warto wówczas zrezygnować z tradycyjnego odwoływania się do instrukcji Lepszego i stworzyć własne zasady. Edytor staje się wtedy poniekąd twórcą nowego, bo wydanego źródła – to on bierze na siebie odpowiedzialność za publikację, ale też zna materię, nad którą pracuje, najlepiej; on wreszcie decyduje, do kogo kieruje edycję³².

Decyzji o odstąpieniu od niektórych wytycznych zawartych w *Instrukcji wydawniczej* Lepszego przyświecała jednak nie tylko idea „nieodstręczania potencjalnych zainteresowanych”. Wydawcy chcieli przede wszystkim zachować łączność edycji książkowych z tworzoną równoległe bazą danych, w której np. zastosowanie różnych postaci nawiasów mogłoby stanowić potencjalną trudność wyszukiwawczą. Warto także przypomnieć, że edytowane metryki

³¹ Na konieczność zmodernizowania instrukcji Lepszego zwracał uwagę w ostatnim czasie Janusz Łosowski w tekście *Problem modernizacji instrukcji wydawniczej dotyczącej źródeł historycznych z okresu staropolskiego*, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017; odstępstwa są również zgodne z zaleceniami samych autorów instrukcji, zob. np. J. Tandecki, K. Kopiński, op. cit., s. 125: „Praktycznie żadna z wymienionych instrukcji nie miała i nie ma statusu wyłącznie obowiązującej przy przygotowaniu do druku źródeł historycznych z okresu lub zakresu, którego dotyczy [...]. Autorzy większości z przytoczonych zasad edytorskich mniej lub bardziej wyraźnie podkreślali, że ich zalecenia wcale nie muszą być literalnie stosowane w każdej publikacji źródłowej, dopuszczając w pewnych przypadkach lub kwestiach odstępstwa od postanowień poszczególnych instrukcji”.

³² J. Orzeł, A. Pawłowska-Kubik, *Od teorii do praktyki – o wybranych problemach edycji źródeł nowożytnych. Dwugłos historyczek i polonistek*, w: *Edytorstwo źródeł: od instrukcji do edycji*, red. A. Perłakowski, Kraków 2022, s. 40–41.

nie były dokumentami polskojęzycznymi, a np. problemy nieugruntowanej ortografii niemieckich nazw własnych, z którymi skonfrontowało nas to źródło, wymykają się szczegółowym zaleceniom dostępnych polskich instrukcji i podręczników³³. Wreszcie – zalecenia teoretyków nie dają wystarczającego oparcia przy pokonywaniu praktycznych problemów, jakich nastęrcza konstruowanie aparatu pomocniczego. Tu wielką podporą były konkretne rozwiązania, które podpatrzono u innych wydawców, zwłaszcza niemieckich. W przypadku tworzenia indeksów w książkach dużą pomocą okazały się przykładowo rozwiązania zastosowane przez Ernsta Friedländera i Ernsta Schäfera w indeksach do metryk frankfurckiej i greifswaldzkiej³⁴. Wzorce dla bazy stanowiły natomiast głównie *Matrikelportal Rostock*³⁵ i *Corpus Inscriptorum Vitebergense*³⁶.

Przygotowanie dwóch form edycji metryk studenckich jednocześnie, pomijając ich różnego adresata i różne, uzupełniające się wzajemnie, funkcjonalności, miało jeszcze jedną przyczynę. Publikacja w formie książkowej stanowi skończoną i zamkniętą całość, ewentualne poprawki i uzupełnienia można wprowadzić erratą (jeśli dostrzeżło się błędy odpowiednio wcześniej) lub – dopiero – opracowując kolejne wydanie. Wielką zaletą bazy danych jest fakt, że stanowi ona formę otwartą: można ją uzupełniać i poprawiać w miarę pojawiania się nowych ustaleń czy spostrzeżeń.

Przygotowanie dwu opisanych form edycji sprawia, że osoba zainteresowana treścią matrykuł ma obecnie do dyspozycji wiele różnych możliwości. Może czytać oryginały rękopisów w Książnicy Pomorskiej lub ich cyfrowe odwzorowanie dostępne w bibliotece cyfrowej oraz w bazie danych (przy rekordach poszczególnych uczniów). Biorąc do ręki edycję książkową, może przyglądać

³³ Instrukcja Lepszego zawiera tylko ogólne wskazówki dotyczące językowego opracowania tekstów polskich (zob. Załącznik A: *Odtworzenie polskiego tekstu źródłowego w druku*), problem braku szczegółowych zaleceń nawet w odniesieniu do języka polskiego był sygnalizowany przez wielu badaczy, zob. np. uwagi Gołąbek do *Edytorstwa źródeł historycznych* Tandeckiego i Kopińskiego: eadem, op. cit., s. 504: „W podręczniku właściwie nie zaistniał fundamentalny dla zrozumienia i interpretacji źródeł w języku polskim problem transkrypcji i podstawowego opracowania językowego wydawanego tekstu. Zagadnienia transkrypcji w wywodzie pojawiają się tylko raz i to w postaci streszczenia budzącego kontrowersje załącznika A do instrukcji pod redakcją Lepszego, instrukcji obejmującej jednolitymi zasadami transkrypcji trzy stulecia rozwoju polszczyzny. Warto przy tym zauważyć, że to właśnie zasady transkrypcji i granic modernizacji tekstu wydają się być jedną z największych bolączek polskiego edytorstwa”.

³⁴ *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O*, t. 1 i 2; *Aeltere Universitäts-Matrikeln. II. Universität Greifswald*, t. 1 i 2.

³⁵ *Matrikelportal Rostock* [baza danych], <http://matrikel.uni-rostock.de/> [dostęp: 31.05.2024].

³⁶ *Corpus Inscriptorum Vitebergense* [baza danych], <https://www.civ-online.org/de/service/startseite/> [dostęp: 31.05.2024].

się odtworzonej formie źródła i zapoznać z całością tekstu, korzystając z zaproponowanego przez wydawców odczytu, a także z jego opracowania podanego we wstępie, przypisach, tłumaczeniach i indeksach. Książka jest dostępna w repozytorium cyfrowym Biblioteki Narodowej, co umożliwia jej zgłębianie również w formie elektronicznej. Korzystając z bazy danych, odbiorca może z kolei uzyskać wyniki szybko i z zastosowaniem krzyżowanych według potrzeb i w różny sposób zawężanych kryteriów. Baza danych nie odzwierciedla jednak zawartości całego źródła – nie odnajdzie się w niej nagłówków rektorskich, wpisów o charakterze okolicznościowym czy fragmentów poetyckich, które zawarte są w oryginałach dokumentów – w tym zakresie uzupełnieniem bazy są publikacje książkowe, w których zamieszczono ponadto przekłady tych elementów metryk.

Dzięki wielorakiej dostępności źródeł opisujących skład grona uczniowskiego najstarszej szkoły wyższej Szczecina oraz kontynuujących jej tradycję gimnazjów mogą z nich obecnie skorzystać zarówno profesjonalni badacze różnych dyscyplin, jak i osoby nielegitymujące się odpowiednimi kompetencjami paleograficznymi i językowymi. Baza danych i książkowe edycje zabytkowych rękopisów w rękach badaczy mogą się więc stać wygodnym i funkcjonalnym uzupełnieniem oryginału dokumentu, natomiast nieprofesjonalnym historykom, genealogom, nauczycielom historii i innym osobom zainteresowanym przeszłością najstarszych uczelni Pomorza Zachodniego stworzą jedyną możliwą formę zgłębienia treści zabytkowych źródeł.

Wydawcom przyświecała nadzieja, że inicjatywa ta ułatwi i sprowokuje dalsze badania oraz zachęci do korzystania z informacji zawartych w metrykach. Niewątpliwie mogą się one przysłużyć, jak napisano wyżej, do ustalania szczegółów biografii różnych osób związanych z działającymi w przeszłości szkołami, a także – szerszym badaniom prozopograficznym dotyczącym elit intelektualnych Pomorza i Brandenburgii/Prus w wiekach XVI–XVIII. Z pewnością wspomogą też autora przyszłej monografii ważnego (a w pewnych okresach – najważniejszego) ośrodka kształcenia w dawnym Szczecinie, do którego tradycji akademickich chętnie się współcześnie odwołujemy.

Należy zaznaczyć, że opisane w artykule zadanie wydawnicze podjęte przez pracowników Książnicy Pomorskiej w Szczecinie wpisuje się w misję biblioteki, która jako instytucja naukowa zobligowana jest do badania własnych zasobów, a jednocześnie – jako wojewódzka biblioteka publiczna – do podejmowania działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i upowszechniania wiedzy o swoim regionie. Praca ta spełnia też powinność ochrony, bezpiecznego kopiowania, utrwalania i udostępniania w celach naukowych oraz popularyzatorskich najcenniejszych obiektów bibliotecznych w Polsce zgromadzonych w Narodowym Zasobie Bibliotecznym i popularyzowania wiedzy o tym zasobie w kraju i na świecie.

Na zakończenie warto zwrócić jeszcze uwagę na możliwość zapewnienia przez biblioteki, jako instytucje publiczne, trwałego zachowania efektów zrealizowanych projektów po ustaniu ich finansowania. Każdy ze współczesnych badaczy zetknął się z pewnością na swojej drodze naukowej z „martwym” projektem, który przestał być rozbudowywany lub nawet po jakimś czasie zniknął z sieci. Problemom tym mogą spróbować wyjść naprzeciw duże biblioteki naukowe, które już w tej chwili udostępniają rozmaite repozytoria i biblioteki cyfrowe. Tendencja ta, jak można przewidywać, będzie się wzmacniać, a biblioteki naukowe staną się w przyszłości depozytariuszami nie tylko cennych dokumentów bibliotecznych w ich tradycyjnej formie, ale i – zgodnie z duchem czasu – coraz bardziej różnorodnych opracowań elektronicznych.

Bibliografia – References

Źródła niepublikowane

- Archiwum Państwowe w Szczecinie, Rękopisy i spuścizny, sygn. 788 (wcześniej sygn. 716).
- Archiwum Państwowe w Szczecinie, Zbiór Samuela Gottlieba Loepera, sygn. 145 (wcześniej Rękopisy i Spuścizny, sygn. 186).
- Archiwum Zakładowe Książnicy Pomorskiej, Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych – Szczecin, sygn. Arch.Zakł.KP A-2.
- Archiwum Zakładowe Książnicy Pomorskiej, Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych – Szczecin. Przekazywanie księgozbiorów, rok 1948–1949, sygn. Arch.Zakł. KP A-9.
- Książnica Pomorska, *Album studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis* [rękopis], sygn. Rkps 250/1.
- Książnica Pomorska, *Album Studiosorum Illustris Paedagogii Stetinensis* [rękopis], sygn. Rkps 250/2.

Źródła publikowane

- Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O.*, t. 1: 1506–1648, red. E. Friedländer, Leipzig 1887 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 32).
- Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O.*, t. 2: 1649–1811, red. E. Friedländer, Leipzig 1888 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 36).
- Aeltere Universitäts-Matrikeln. II. Universität Greifswald*, t. 1: 1456–1645, red. E. Friedländer, Leipzig 1893 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 52).
- Aeltere Universitäts-Matrikeln. II. Universität Greifswald*, t. 2: 1646–1700, red. E. Friedländer, Leipzig 1894 (Publicationen aus den K. Preußischen Staatsarchiven, 57).
- Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, wyd. A. Borysowska, M. Gierke, Szczecin: Książnica Pomorska 2022.

Album studiosorum Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie (1679–1805), wyd. A. Borysowska, M. Gierke, Szczecin: Książnica Pomorska 2023.

Descriptio Paedagogii Stetinensis 1573. Opis Pedagogium Książęcego w Szczecinie, wyd. S. Schwann, Szczecin: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1966.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, t. 1: *Tekst*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana 2004.

Źródła internetowe

Album studiosorum Pedagogium Książęcego, Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie [baza danych], <https://album.książnica.szczecin.pl/pl/> [dostęp: 31.05.2024].

Corpus Inscriptorum Vitebergense [baza danych], <https://www.civ-online.org/de/service/startseite/> [dostęp: 31.05.2024].

Matrikelportal Rostock [baza danych], <http://matrikel.uni-rostock.de/> [dostęp: 31.05.2024].

Opracowania

Borysowska A., „*Album studiosorum*” jako źródło do dziejów szczecińskiego *Pedagogium Książęcego*, w: *Piśmiennictwo na Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, red. J. Kosman, Szczecin: „Dokument” 2015, s. 65–83.

Borysowska A., Gierke M., *Wstęp*, w: *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, wyd. A. Borysowska, M. Gierke, Szczecin: Książnica Pomorska 2022, s. 3–45.

Borysowska A., Gierke M., *Wstęp*, w: *Album studiosorum Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie (1679–1805)*, wyd. A. Borysowska, M. Gierke, Szczecin: Książnica Pomorska 2023, s. 3–48.

Buchholz W., *Frühmoderne Staatsbildung, Reformation und Fürstenschule. Das Pädagogium in Stettin und seine Studenten im 16. Jahrhundert*, w: *Kindheit und Jugend in der Neuzeit 1500–1900 [...]*, red. W. Buchholz, Stuttgart: Steiner 2000, s. 39–54.

Chachaj M., *Metryki studenckie i spisy promowanych Uniwersytetu Krakowskiego od XV do XVIII wieku. Przegląd edycji i postulatory*, w: *Edytorstwo źródeł. Różne drogi – wspólny cel*, red. A. Perłakowski, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica” 2017, s. 49–67.

Cieśluk M., *Carolinum redivivum. Kryzys dydaktyczny w Królewskim Gimnazjum Karolińskim w Szczecinie w latach 1679–1680 w świetle dokumentacji dydaktycznej szkoły*, „*Przegląd Zachodniopomorski*” 2018, t. 33, z. 1, s. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.18276/pz.2018.1-01>

Cieśluk M., *Johann Ernst Pfuel jako rektor Królewskiego Gimnazjum Karolińskiego w świetle planów wykładów i wykazów prac studenckich. Wybrane zagadnienia*, w: *Od Pedagogium Książęcego do Gimnazjum Mariackiego. Z dziejów szkolnictwa półwyzszego w Szczecinie do początków XIX w.*, red. A. Borysowska, Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica 2018, s. 109–143.

Gaziński R., *Pedagogium Książęce (lata 1544–1666)*, w: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. P. Niedzielski, W. Tarczyński, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2016, s. 15–45.

- Gołąbek K., *Nowy podręcznik edytorstwa źródeł historycznych. Uwagi* ([recenzja:] *Janusz Tandecki, Krzysztof Kopiński, Edytorstwo źródeł historycznych (seria Nauki Pomocnicze Historii), Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013, s. 477*), „Przegląd Historyczny” 2014, t. 105, z. 3, s. 500–511.
- Gruchała J.S., *Kilka myśli o obowiązkach edytorów*, w: *Edytorstwo źródeł – ograniczenia i perspektywy*, red. A. Perłakowski, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica” 2015, s. 43–49.
- Gut P., *Szczecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i XVIII wieku*, w: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. P. Niedzielski, W. Tarczyński, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2016, s. 47–80.
- Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2012.
- Kościelna Joanna, [recenzja:] *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, wyd. Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, Szczecin 2022, *Książnica Pomorska w Szczecinie*, ss. 452, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2023, t. 67, s. 319–328.
- Kunert M., *Studenci Pedagogium Książęcego w Szczecinie w XVI w. Warunki mieszkaniowe, obyczaje, życie towarzyskie*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2004, t. 17, z. 2, s. 7–37.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich 1953.
- Łosowski J., *Problem modernizacji instrukcji wydawniczej dotyczącej źródeł historycznych z okresu staropolskiego*, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 2017, s. 227–243.
- Mielcarek Z., Owczarek B., *Od Pedagogium do Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin: Glob 1985.
- Orzeł J., Pawłowska-Kubik A., *Od teorii do praktyki – o wybranych problemach edycji źródeł nowożytnych. Dwugłos historyczek i polonistek*, w: *Edytorstwo źródeł: od instrukcji do edycji*, red. A. Perłakowski, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica” 2022, s. 35–50.
- Słoń M., Słomski M., *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, w: *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Maslej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań: Rys 2017, s. 45–64.
- Steffen W., *Stettiner Schülerleben im 16.–18. Jahrhundert*, Marburg-Lahn: Herder-Institut 1957.
- Tandecki J., Kopiński K., *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG 2014.
- Wachowiak B., *Pierwociny życia uniwersyteckiego w Szczecinie*, w: *Munera Posnaniensia. Księga pamiątkowa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dla uczczenia 600-lecia założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. G. Labuda, Poznań: UAM 1965, s. 173–205.
- Wehrmann M., *Altmärker auf dem Pädagogium in Stettin 1576–1666*, „[23.] Jahresbericht des Altmärkischen Vereins für Vaterländische Geschichte und Industrie zu Salzwedel. Abteilung für Geschichte” 1893, s. 153–154.

- Wehrmann M., *Balten auf dem Pädagogium zu Stettin*, „Sitzungs-Berichte der kurländischen Gessellschaft für Literatur und Kunst” 1892, Anhang, s. 42–43.
- Wehrmann M., *Berliner auf dem Stettiner Pädagogium*, „Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins” 1889, R. 6, nr 8, s. 112.
- Wehrmann M., *Friesen, die im ältesten Album des [...] Pädagogiums zu Stettin (1576–1666) verzeichnet sind*, w: F. Sundermann, *Die Ostfriesen auf Universitäten*, cz. 2, „Jahrbuch der Gesellschaft für Bildende Kunst und Vaterländische Altertümer Emden” 1897, t. 12, s. 49.
- Wehrmann M., *Geschichte der Königlichen Marienstifts-Gymnasiums (des früheren herzoglichen Pädagogiums und königl. Akademischen Gymnasiums) in Stettin 1544–1894*, w: *Festschrift zum dreihundertfünfzigjährigen Jubiläum des Königlichen Marienstifts-Gymnasiums zu Stettin am 24. und 25. September 1894*, Stettin: Herrcke & Lebeling 1894.
- Wehrmann M., *Kösliner auf dem Pädagogium zu Stettin in den Jahren von 1576 bis 1666*, „Unsere Heimat. Beilage zur Kösliner Zeitung” 1932, nr 10, s. [1].
- Wehrmann M., *Lausitzer auf dem Pädagogium in Stettin 1576–1666*, „Niederlausitzer Mittheilungen. Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde” 1894, t. 3, s. 109–115.
- Wehrmann M., *Meklenburger auf dem Pädagogium in Stettin*, „Jahrbücher des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde” 1893, R. 58, s. 59–72.
- Wehrmann M., *Studenci Polacy w Pedagogium szczecińskiem*, „Kwartalnik Historyczny” 1892, R. 6, s. 541–543.
- Wehrmann M., *Ungarn und Siebenbürger auf dem Pädagogium in Stettin*, „Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” 1890, R. 13, nr 5, s. 49.

Agnieszka Borysowska

Album studiosorum szczecińskich szkół akademickich i jego edycje

Streszczenie. Artykuł ma na celu opisanie zadania związanego z opracowaniem dwóch form edycji zabytkowych matrykuł ze zbiorów Książnicy Pomorskiej w Szczecinie, zrealizowanego przez pracowników biblioteki. Może on stanowić inspirację dla opiekunów cymeliów z innych instytucji. Dodatkowym celem jest popularyzacja wiedzy na temat tych źródeł oraz ich potencjalnego wykorzystania – zarówno w formie oryginalnej, jak i opracowanej – przez badaczy i innych zainteresowanych. W tekście zastosowano metodę opisową. Scharakteryzowano pokrótce zabytkowe dokumenty, w tym ich historię, zawartość oraz wartość źródłową, omówiono też założenia dwóch form edycji, które dają użytkownikom różne możliwości przeszukiwania i analizy danych zawartych w dokumentach pierwotnych. **Wyniki i wnioski:** W artykule wyjaśniono motywy podjęcia zadania edytorskiego. Należą do nich: 1) przywrócenie chronionych dokumentów do obiegu naukowego oraz 2) realizacja obowiązku badania zbiorów i upowszechniania ich wyników, co jest zadaniem pracowników bibliotek naukowych. Wskazano na różnice między dwiema formami edycji, ich zalety i wady, a także na to, jak wzajemnie się uzupełniają. Największą zaletą edycji książkowych jest prezentacja pełnej treści i oddanie struktury dokumentów wraz

z wprowadzeniem i przekładem elementów narracyjnych źródeł; natomiast baza danych umożliwia szybkie przeszukiwanie treści za pomocą różnych kategorii wyszukiwawczych oraz aktualizację danych w miarę pojawiania się nowych ustaleń. Wadą edycji książkowych jest ograniczona możliwość przeszukiwania treści – jedynie za pomocą indeksów osobowych i miejscowych – oraz jej zamknięta, skończona forma. W przypadku bazy danych wadą jest brak niektórych elementów oryginalnych dokumentów oraz mniejsza trwałość formy elektronicznej w porównaniu z drukiem. Artykuł wskazuje także na możliwości bibliotek naukowych dotyczące realizacji i trwałego zabezpieczenia wyników tego rodzaju projektów.

Słowa kluczowe: edytorstwo źródeł historycznych, edycja cyfrowa, metryka uczniowska, Pomorze Zachodnie, edukacja XVI–XVIII wieku.

Tekst wpłynął do Redakcji 2 czerwca 2024 roku.

Agnieszka Borysowska – dr hab., sekretarz naukowy Książnicy Pomorskiej im. Stanisława Staszica w Szczecinie; bibliotekoznawca i filolog klasyczny; zainteresowania naukowe: historia książki XVI–XVIII wieku, literatura łacińska XVI–XVIII wieku.